

Türkiye’de Yabancı Dil Öğretiminde Yenilikçi Yaklaşımlar

Innovative Methods in Foreign Language Instruction in Turkey

Altan Alperen*, Max Florian Hertsch**

Özet:

Yabancı dil öğretiminde innovasyon (yenilik) ve organizasyon aynı zaman ve mekanda (sınıfta) öğretmen ve öğrencilerin aynı malzemelerle büyük bir motivasyon içinde ders işlemeden ibaret değildir. Eğitimde yeni yaklaşımların önemi ve değeri, dil eğitimi ve öğretimi alanında geliştirilen yenilikçi projelerin Avrupa Birliği tarafından desteklenmesiyle anlaşılmaktadır. Avrupa Birliğine girmeye çalışan Türkiye’de eğitim, önceliği olan sektörlerin başında gelmektedir. Eğitim sektöründeki standartlar, yabancı dil eğitimindeki innovasyon çabalarıyla geliştirilebilir. Heyworth, eğitimdeki innovasyonların beraberinde getirdiği değişimleri ve onun maliyetlerini gösteren bir formül $[C=(abc)>x]$ geliştirmiştir. Bu makalede, Heyworth’ün formülü Türkiye’deki eğitim sistemine nasıl uyarlanabilir sorusuna cevap aranmaktadır. Böylece daha optimal bir dil eğitiminin avantajları ve getirdiği değişiklikler (yenilikler) teorik düzeyde de olsa gösterilebilecektir. Eğitim kurumları da yukarıda sözü edilen formülden yola çıkarak daha verimli bir dil eğitiminin yol haritasını her zaman önlerinde bulacaklardır. Ayrıca bu çalışmada, mevcut dil eğitimi yaklaşımlarının avantaj ve dezavantajları gösterilecektir. Makalenin sonunda innovasyonlar konusundaki kuramsal yaklaşımlara yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Yabancı Dil Eğitimi, innovasyon, Türkiye, AB, Avrupa Dil Etiketi, Heyworth

Abstract:

Innovation and organization in language education is not limited to the classical educational settings where learning takes place in great motivation with same students and teachers in the same classrooms using the same classroom materials.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü

** Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

The value and significance of innovative approaches in education have been recognized especially with the European Union's support and promotion of language education and instruction projects. For Turkey's ambition to become a member of the European Union, education is one of the major areas that has been given priority. The education standards in Turkey can be improved with the help of innovation efforts in foreign language instruction. In his study called '*The Organisation of Innovation in Language Education (2003)*', Frank Heyworth developed a formula for innovations $[C=(abc)>x]$, which describes the changes and the costs that the innovation in education brings with. This article intends to demonstrate how Heyworth's formula can be adapted to the language education system in Turkey. By using this formula, our study aims to describe, at least on a theoretical level, the changes that a more optimized language education can bring to and the advantages it can provide for Turkey. The study intends to serve as a guide for the education institutions by providing them the roadmap for better and effective education. Furthermore, the article tries to explain current approaches in language education and show their pros and cons. In the conclusion part, theoretical approaches to innovations are discussed.

Keywords: Foreign language education, Innovation, Turkey, EU, ELL, Heyworth

1. Avrupa Birliği (AB) Tarafından Getirilen Temel Kriterler

Avrupa Birliği, yabancı dil eğitiminde inovasyon (Türk. Yenilik, icatçılık) projelerini teşvik etmek amacıyla Avrupa Dil Etiketini (İng. ELL: European Language Label) adı verilen ödül sistemini geliştirmiştir. Avrupa Dil Etiketini, yenilikçi dil öğrenme projelerine destek için konan bir ödüldür. Bu ödül, Avrupa ülkeleri arasında eğitim-öğretim alanındaki işbirliğini geliştirmek için AB tarafından yürütülen hayat boyu öğrenme programının (İng. Lifelong Learning Programme) bir parçasıdır. Avrupa Dil Etiketini ödülü, yabancı dil eğitiminin kalitesini arttırmak amacıyla geliştirilen yenilikçi yöntemleri ve dil eğitiminde kullanılan kaynakları en iyi şekilde değerlendirecek projeleri desteklemektedir. Avrupa Dil Etiketini, yabancı dil eğitimindeki inovasyonları hayata geçirebilmek için temel kriterler getirmiştir. Bu kriterler, AB'ye mensup devletleri yabancı dil eğitimi alanında inovasyonlara, yeni teknikler geliştirmeye ve bunların yaygınlaştırılmasına teşvik etmektedir. Yabancı dil eğitiminde eğitim standartlarını geliştirecek her çeşit eğitim-öğretim teknikleri, metodoloji ve yenilikler kabul görmektedir. Avrupa Birliği inovatif projelere fon sağlayarak onları desteklemektedir (ELL., 2011).

Avrupa Dil Etiketini (İng. ELL) tarafından getirilen kriterler şunlardır (2011):

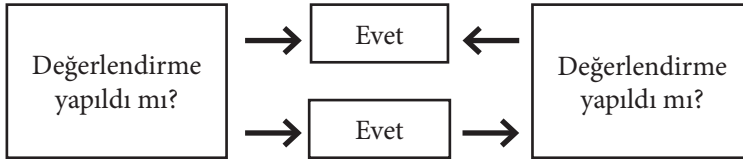
- a) Öğrencilerin yöntem ve malzeme ihtiyaçları anlamaya yönelik yaklaşımlarla ele alınmalıdır.
- b) AB'ye üye ülkeler temelinde katma değer üreten insiyatiflere yer verilmelidir.

- c) Öğretmen ve öğrencilerin dil becerilerini geliştirecek motivasyonu sağlayan girişimler desteklenmelidir.
- d) Girişimler, öğrencilerin motivasyonunu sağlama konusunda uygun, orijinal ve yaratıcı olmak zorundadır.
- e) Avrupalılık bilinci vurgulanmalı, Avrupa dillerinin çeşitliliği/farklılığı desteklenmelidir.
- f) Girişimler transfer edilebilir ve diğer milletlere yabancı dil eğitimi konusunda ilham kaynağı olmalıdır.

Avrupa Birliğinin öngördüğü bir başka konu ise, geliştirilen yeniliklerin yaratıcı zeka ve yenilikçi bir buluş özelliği taşımasıdır. Yaratıcı ve özgün bir kafaya sahip olmak, bir projenin kalitesine ve içeriğine doğrudan doğruya yansır. Heyworth’a göre yabancı dil öğretiminde yenilik zaman alan bir süreç olup ders geliştirme ve kendiliğinden oluşan fikirlerden tamamen farklı bir yaklaşımdır. O innovasyonu daha çok planlanan veya yönetilen bir değişiklik olarak tanımlamaktadır. Avrupa Dil Düzeyi (2011) aday ülkeler de dahil olmak üzere AB’ye üye tüm ülkelerden daha iyi bir yabancı dil eğitim konsepti geliştirmeleri için innovasyon üzerinde çalışmalarını istemektedir. Bunun sonucunda Avrupalıların kendi aralarında daha iyi bir iletişim kurmaları ve Avrupa barışının sürdürülebilir oluşu beklenmektedir.

2. İnnovasyon Konusundaki Öngörüler

İnnovasyon, daha ziyade eski alışkanlıkların veya geleneksel uygulamaların planlanarak veya yönetilerek değiştirilmesi sürecidir. İnnovasyon sürecinde değerlendirme, innovasyona öncülük eden anahtar kavramdır. Aşağıdaki diyagram, innovasyon sürecinin aşamalarını göstermektedir (Rea-Dickins and Germaine, 1998).

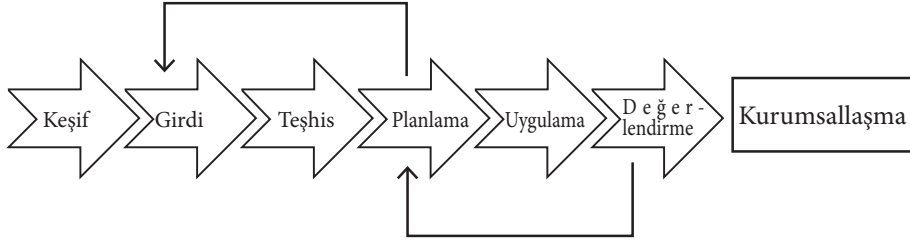
Şekil 1: Rea-Dickins and Germaine’ye göre temel değerlendirme süreci (1998).

Gerçekte bir innovasyona öncülük etmek, daha karmaşık bir süreçten oluşmaktadır. Çabalar, kaynaklar ve masraflar, herhangi bir inovatif değişim formülünde şöyle yer alır (Heyworth, 2003):

$$C = (abd) > x$$

Formülde **C** değişimi, **a** statükodan memnuniyetsizliği, **b** istenen çıktıyı, **d** de istenen çıktıyı elde etmek için atılacak (ilk) adımları ifade etmektedir. **X** ise bir değişim için gerekli olan masraf veya maliyeti simgelemektedir. Yabancı dil eğitiminde innovasyon denilince genellikle eski yapıları yenilemek ve öğrenme

sürecini canlandırmak amacıyla geliştirilen dil eğitimi kolaylaştırıcı yaklaşımlar anlaşılmaktadır. Gerçek bir innovasyonu (C) hayata geçirmek için memnun kalınmayan yaklaşımlardan oluşan ürünlerin (a), istenen çıktının (b) ve innovasyonun teorik ve pratik yaklaşımlarının (d) tümünün birden, yapılan masraflardan veya harcamalardan (x) daha büyük bir katma değer sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla yabancı dil öğretimine katma değer sağlayan başarılı bir değişimin (veya innovasyonun) gerçekleştirilmesi konusunda birtakım yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de innovasyon sürecinde atılması gereken adımları gösteren Kolb ve Frohman'a (1970) ait bir şemadır:

Şekil 2: Kolb ve Frohman'a göre innovasyon süreci (1970).

Bu diyagramda keşif (İng. scouting), değişime (innovasyona) açık veya hazır olup olmayı kararlaştırmak ve değişim konusunda karşılaşılabilecek engelleri önceden teşhis etmek anlamına gelmektedir. Yabancı dil eğitim sürecinde keşif yapmak, sınıfı gözlemlemeye odaklanmaktan daha önemli bir iştir. Girdi kavramı ise innovasyon sürecine ivme kazandıracak ve sorumluluk alabilecek ekibi kurmak, sorumluluk üstlenecek kurum ve kuruluşları bulmak için geçen süreci anlatmaktadır. Problem, değişim, amaç ve sonuçlar önceden teşhis edilip innovasyon kapsamında çözüme kavuşturulmalıdır. Yabancı dil eğitimindeki sorunlara konulan teşhis, aynı zamanda inovatif (yenilikçi) yabancı dil eğitiminden ne anlaşılması gerektiği konusuna da bir açıklama (tanım) getirmelidir. Yabancı dil eğitiminin ilke, hedef ve kapsamı belirlendikten sonra innovasyon süreci planlanmalıdır. Heyworth, Kolb ve Frohman'a (1970) dayanarak innovasyon yapabilmek için altı tane alt sisteme ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Bu alt sistemler kişi, otorite, bilgi, görev, muhit (zaman ve ortam), didaktik ve metodolojiden meydana gelmektedir¹. Bu alt sistemlere dayalı innovasyonun hayata geçirilmesi, eğitimcilerin inovatif metodolojiyi kullanmalarıyla mümkün olur. Bir eylem stratejisi olan innovasyon, eğitim süreçlerinde yer alsa da, değişim hangi konuda olursa olsun, her zaman için statükodan yana olanlar ve değişime karşı direnenler olmuştur ve olacaktır. İnnovasyonlara karşı gösterilen dirençler, bizlere yol göstererek faydalı, öğretici ve verimli de olabilir. Bu dirençler, innovasyonla geliştirilen sistem içindeki hataları ayıklamamıza vesile olabilir, sistem içindeki bir yöntemin yanlışlığı üzerinde düşün-

1 İng. person-subsystem, authority-subsystem, information-subsystem, task-subsystem, setting-subsystem, didactic and methodology.

memiz için bize bir hatırlatmada bulunabilir. İnnovasyon sırasında yapılan hataları anlamak için innovasyon sürecini ve yöntemlerini en ince ayrıntısına kadar iyi değerlendirmek gerekmektedir. Bilimsel anlamda değerlendirme, innovasyonu güçlendirebilecek veya zayıflatabilecek bir akademik çalışma biçimidir. İnnovasyonda bütün alt sistemler tatminkâr ve kaliteli olduğu takdirde kurumsallaşma süreci başlar. Kurumsallaşma, innovasyonun eğitim müfredatına alınması konusunda fikir birliği ve uzlaşma olması demektir.

Heyworth (2003), bütün bunların yanısıra şeffaf akılcı bir yönetim anlayışının oluşturulması gerektiğini belirtiyor. Bu akılcı yönetim anlayışında eğitimciler ve öğrenciler uygun materyellerle aynı zamanda ve aynı ortamda buluşmaktadırlar². Bu, “etkili bir biçimde öğrenen topluluklara uygun bir öğrenme ortamı sağlamaktadır” (Heyworth 2003).

Yabancı dil eğitimini için geliştirilen tüm innovasyon perspektifleri aslında bir yöntem anlayışından başka bir şey değildir. Genel olarak Avrupa ülkelerinin çoğu, metodoloji konusunda benzer yöntemlerden ve yabancı dil öğreniminde didaktik bilgisinden yararlanmaktadırlar. Ortner’e göre metodoloji “tüm dil eğitimi temelli yaklaşımları ele alan bir bağlantı kuramıdır” (Cillia, 1998:20). Burada aslanan, yabancı dil öğretimindeki innovasyonların Türk eğitim sistemindeki yabancı dil eğitimine uyarlanması sorunudur. Eğer Heyworth (2003) ve Ortner’in (1998) yaklaşımları, yabancı dil eğitimindeki innovasyonlar (yeni yöntemler) konusunda temel yaklaşımlardan biri olarak kabul görüyorsa, o zaman bu yaklaşımlar, dünyada dil eğitimi alanındaki son gelişmelere paralel olarak milli eğitim sistemimiz bünyesindeki yabancı dil eğitimi için de temel yaklaşımlardan biri haline getirilmelidir.

3. Yeni Yaklaşımların Türkiye’deki Yabancı Dil Eğitimine Uyarlanması

Türk eğitim sisteminde yabancı dil eğitimindeki sorunlara çözümler bulmak amacıyla innovasyonların hayata geçirilmesiyle ilgili olarak farklı tartışmalar ve değişimler yaşanmaktadır. Öte yandan eğitim kurumları (okul, üniversite) ve öğrenci sayılarının çok hızlı bir şekilde arttığı bilinmektedir³. Bu artışa paralel olarak merkezîyetçi yapıları olan Milli eğitim sistemi ve Yüksek öğretim kurumu, innovasyon ve yeni yaklaşımları uygulamaya sokma konusunda büyük zorluklar yaşamaktadır. Yeni medya ve yeni eğitim teknolojileri (online-sistemler, online-dersler, yeni materyeller vs.) eğitim sisteminde kendilerine ya zor yer bulabiliyorlar ya da yer bulmaları çok zaman alıyor. Merkezîyetçi yapılarda innovasyonları

2 İnnovasyon değişkenleri (İng. Innovation variables): zaman, mekan, transfer kanalı (İng. Channel of transfer), içerik (İng. Content), bireyler, kaynaklar ve kontrol mekanizmalarıdır (Cillia, 1998).

3 Türkiye’deki okul sayısı (yuvarlak olarak): 1923: 4900; 1960: 25.000; 1990: 50500; 2010: 53000. Türkiye’de temel öğretimdeki öğrenci sayısı (bin olarak): 1923: 330; 1960: 3000; 1990: 7000; 2008: 14000.

hayata geçirmek konusunda bürokrasiyi aşmak çok zor oluyor. Neden? Yenilikçi yaklaşımlar, nerede zorluklarla veya dirençle karşılaşılıyor? Belki bu konuda Heyworth'un inovasyon formülü bir çözüm önerisi sunabilir (Heyworth, 2003):

Keşif: Keşif süreci zannedildiği kadar zor bir süreç değildir. Türkiye'deki yabancı dil eğitimine bakıldığında, farklı problemlerle karşı karşıya kaldığı kolayca tespit edilebilir. Yabancı dil eğitimindeki sorunların, eğitim kurumundan başlayarak içinde bulunduğu coğrafi bölgeye (kent, kasaba, köy, kırsal alan) kadar bir takım faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstereceği bellidir. Örneğin yabancı dil eğitimindeki güçlüklerin kaynağına inildiğinde temel problemin merkezîyetçi yapı ve onun bürokratik hiyerarşi içindeki idare anlayışı olduğu görülür. Keza öğretmenlerin, öğretmenlerin, öğrencilerin, memurların zihin dünyası, herhangi bir inovasyon konusunda çoğu zaman iyi eğitilmemiş ve yeniliklere açık olmak ve inovasyonları benimsemek yönünde aydınlatılmamıştır. Her alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de inovasyon konusunda bir vizyon geliştirmek gerekmektedir.

Girdi: Her inovasyon için otoritelerden izin almak gerekir. Yürütme erki, herhangi bir inovasyonun hayata geçirilmesinde sorumlu mercidir. Milli eğitim sistemi, her seviyede hiyerarşik bir yapıya sahiptir. İzinler bürokratik makamların yöneticileri tarafından verilmektedir. Her hal-ü karda inovasyonu hayata geçirmek, eğitim bakanlığı (MEB) veya yüksek öğretim kurumunun (YÖK) inovasyonu benimsemesi veya ona imkân sağlamasıyla gerçekleşebilmektedir. Tarihten gelen bu merkezîyetçi hiyerarşik idare anlayışının kökleri, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar (19.yy) uzanmaktadır. Öte yandan eğitim kurumlarının çoğu, kendi içinde sorunlar yaşamaktadır. Örn. Aşırı kalabalık sınıflar, yetersiz materyeller, multimedya eksikliği, eğitim kalitesizliği ve öğretmen maaşlarının düşüklüğü...

Eğitim alanında dünya standartlarının yakalanamaması durumunda hem eğitim personeline hem de öğrencilerde motivasyon eksikliği kaçınılmaz olur. Bu ve buna benzer sorunlar, inovasyon ve yenilikçi fikirleri bloke eden diğer eğitim içi faktörlerdir. Bu problemler çözülsün, inovasyon "girdisi" için geçen süreç kolaylaşır, inovasyon konusundaki bariyerler kalkar ve sorumluluk taşıyan yetkililer, inovasyonu objektif kriterlere göre destekler. Ayrıca siyasi partiler, uluslararası kurumlarla daha çok diyalog kurmalı, daha çok uluslararası temasta bulunmalı, dış dünyaya açılarak daha geniş bir vizyon kazanmalıdır. Örneğin AB ile olan ilişkiler, bürokrasinin alt kademelerinde yürütülmektedir. İlişkiler daha üst düzeyde sürdürülmelidir.

Teşhis: Girdi sağlandıktan sonra teşhis aşaması, problemleri ve değişimin gücünü anlamaya yardım eder. Teşhis aşamasında genellikle materyel ve insan kaynakları devreye girer. Teşhis konusunda Avrupa komisyonu kaynak ve fikirler ortaya koyar. Bunlar yenilikçi yaklaşımların teşhisinde bir çerçeve sunabilir. Örn. Avrupa

Ortak Başvuru Metni, yabancı dil eğitiminde innovasyon konusunda AB üyesi ülkelere bir çerçeve programı sunmaktadır. Ortak başvuru metni kapsamında MEB tarafından hazırlanan yabancı dil öğretim programı, yabancı dil ders kitaplarının hazırlanması için eğitimci yazarlara yol göstermektedir. Saha araştırmaları, yabancı dil öğretmenlerinin büyük bir kısmının yeni öğretim programının geliştirdiği yöntemleri sınıf ortamında uygulama konusunda zorluklar çektiğini göstermiştir. Bu, yabancı dil öğretiminde inovatif yöntemlerin kullanılmasının ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Merkezîyetçi bir hiyerarşik yapıda öğretmenleri innovasyona hazırlamak çok zordur. Eğitim sistemini değiştirmenin veya sistem değişikliğinin ne kadar zor olduğu sorunların teşhisinden hemen anlaşılabilir.

Planlama: Girdi ve teşhis aşamaları eğitim otoriteleri tarafından kabul edildiği takdirde, innovasyon planlaması yapılabilir. Heyworth’a göre innovasyon planlaması konusunda 6 farklı strateji izlenebilir (Cillia, 1998):

1. Öğretmenler
2. Otoriteler
3. Enformasyon (Medya kanallarıyla)
4. Müfredat Programı
5. Didaktik ve metodoloji
6. Ortam

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de Avrupa Ortak Başvuru Metni kapsamında yabancı dil eğitiminde bu 6 stratejik seviyenin tümünde innovasyonlara gidilmiştir. Görülen o ki, girdi sağlanmadığı takdirde, innovasyonu planlamak, hiç bir zaman mümkün olmaz.

Eylem: Planlama aşamasında sözü edilen stratejinin hayata geçirilmesi, eylem planının uygulamaya sokulması anlamına gelmektedir. Etki-tepki bağlamında düşünülecek olursa eylem planının gerçekleştirilmesi aşamasında dirençle karşılaşılabilir. Heyworth’un da belirttiği gibi “değişim ne olursa olsun, değişime karşı biraz direnç muhtemelen vardır.” Her şart altında direnci verimli ve üretken bir faktöre dönüştürmek innovasyonu uygulamaya sokan kişilerin elindedir. Zira bu sayede innovasyon üzerinde yeniden düşünüp onu revize ederek innovasyonun olumsuz sonuçlarını önceden gidermek mümkün hale gelmektedir. Örneğin eski kuşağa mensup yabancı dil öğretmenleri, yabancı dili öğretme tarzlarından gayet memnunlar ve eski yöntemlerle dil öğretmenin rahatlığı içindeler. Bunların innovasyon ve yeni yöntemlerden hoşlanmayacakları bellidir, çünkü bunlara alışmaları hem zor, hem de onları öğrenmek için çok gayret etmeleri gerekmektedir. Bu ve benzeri etkenlerden dolayı innovasyon eyleme geçirilecek olursa, eğitim aşamasında öğretim kademelerinde dirençle karşılaşılacağı beklenir.

Değerlendirme: Değerlendirme, doğru karar(lar) vermek için verilerin sistematik bir biçimde toplanarak analiz edilmesi sürecidir. Değerlendirme sürecinde çok iyi işletilen programlar ta başlangıçtan itibaren bu işle meşgul oluyorlar. Yabancı dil eğitiminde uygulamaya konan yeni bir interaktif yöntemden (innovasyon) sonra yeni metodoloji hakkında genel bir değerlendirme yapılması gayet doğaldır. Her innovasyon programından sonra yapılacak olan bir değerlendirme, o innovasyonun sağlayacağı faydayı veya katma değeri test etme fırsatı sunacaktır. Getirilen yeni yöntemlerin faydası kanıtlanmış olursa, innovasyona sistem içinde önemli bir rol düşecektir. Buna innovasyonun sürekli kullanıma alınması (İng. permanent usage) da denir.

Kurumsallaşma: Kurumsallaşma, kurum veya kuruluşların tabir caizse genetik kodlarını veya gen haritasını ortaya çıkaran bir süreçtir. Bu süreçte kurumların doğru olduğuna inanılan politikaları, misyonları, vizyonları, innovasyon projeleri, stratejik planları ve değişim-dönüşüm hedefleri doğruluğunu kanıtladıktan sonra kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, talimat veya teamül haline gelerek sürekli bir kurumsal faaliyete dönüşür. Bu dönüşüm yasalar çerçevesinde kurum çalışanlarının (amir, memur) günlük faaliyetlerinde uygulamaya geçerek hayat bulur. Kurumsallaşma, kurumun kültür ve yapısını doğru olduğuna inanılan temel değer ve hedeflerle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Doğru olduğuna inanılarak başlatılan bir innovasyonun gerçekten yararlı olduğu uygulama sonucu anlaşılırsa, kurumsallaşmanın doğru olduğu kanıtlanmış olur. Türkiye’de kurumsallaşma, kurumların şeffaf olmamasından dolayı biraz göz boyama veya kandırmaca şeklinde algılanıyor. Kurumlarda herhangi bir yenilik veya innovasyon kurumsallaştıktan sonra bile kurum veya bürokratlar, mevcut bir yönetmelik veya kuralın kolayca değişmesine izin vermek istemiyorlar, yani yeni kuralları uygulamaktan sakınıyorlar.

4. Sonuç

Bu bölümde yabancı dil eğitimindeki varolan problemler gösterilmeye çalışılacaktır. Her innovasyon veya yenilik, sonuçta bir birey tarafından öngörülmektedir. Birey, yaşadığı iş yerine duyduğu saygıdan ötürü çalışma koşullarının iyileşmesini, işindeki verimliliğin artmasını, çalıştığı kurumun kalite ve performansının yükselmesini, orada çalışmanın kendisine saygınlık katmasını ister... Bu düşüncelerden hareketle kurum çalışanının kafasında innovasyon fikri doğabilir. Bu kural, her kurumda olduğu gibi eğitim kurumunda da geçerlidir. Bir yabancı dil hocası da yabancı dil eğitiminde çalışma ortamının düzelmesini, daha verimli ve daha pratik yoldan kolayca dil öğretmeyi ister. Eğitim kurumlarını innovasyona teşvik etmek ve onlara yeni fikirler vermek için Heyworth’un görüşlerinin yabancı dil eğitim sisteminde faydalı olabileceğini gösteren bir kurallar bütünü bu çalışmada sunulmuştur. Öte yandan AB’nin yabancı diller eğitimi için her türlü innovasyona destek verdiğini belirtmekte fayda var. Daha önce de söylendiği gibi Heyworth’un öngörülleri innovasyonların hayata geçirilmesi konusunda kurumlara yol göster-

mektedir. Maalesef Türkiye’de bu konuda bazı engellerin aşılması gerekmektedir. Türk eğitim sistemi merkeziyetçi bir teşkilat yapısına sahiptir. Bu yüzden yabancı dil eğitimindeki her innovasyon, ülke çapında uygulanmak istendiği takdirde, Ankara’da bakanlık yetkilileri tarafından onaylanmak ve kabul edilmek zorundadır. Her eğitim kademesinde bulunan kurumsal yapılar, tamamen geleneksel özellikler taşıyor ve değiştirilmeleri çok zor, hatta imkânsız gibidir.

Bunlara rağmen Türkiye, uluslararası rekabet halinde olan eğitim alanında tutunabilmek, geri kalmamak ve pozisyonunu koruyabilmek için inovatif fikirleri desteklemekte, kabul etmekte ve onların peşinden gitmekte kararlıdır.

PISA araştırmaları, eğitim alanında innovasyonların ne kadar gerekli olduğunu kanıtlayarak bunların öneminin altını çizmiştir. Eğitim alanında Türkiye’nin dünyadaki pozisyonunu gösteren bir PISA araştırması (OECD, 2011), ülkemizin dünya devletleri sıralamasında son çeyrek içinde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Böyle bir pozisyonda olmak, innovasyonlarla eğitim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Heyworth’un geliştirdiği konsept, Türk eğitim sistemindeki bariyerleri ve zaafiyetleri açığa çıkarmaktadır. Türkiye’nin azaltması gereken birinci abluka, stratejik bir pozisyon olan “girdi”yi esnetmektir. Diğer bir deyişle tarihsel kökenlere dayanan merkeziyetçi anlayıştan kaynaklanan ve olur olmaz her konuda otoritelerden izin alma zorunluluğundan bir nebze olsun vazgeçmektir. Geleneksel bürokratik yapılar basitleştirilmeli, hayatın gerçeklerine uyarlanmalı ve bürokratik işlemler kolaylaştırılmalıdır. E-devlet uygulamaları, “girdi”yi kolaylaştırmaya dönük adımlardır. Eğitim anlayışı değişmeli ve innovasyonların faydaları ve üstelik AB tarafından da fonlandığı eğitim camiasına anlatılmalıdır. Eğitim bariyerlerini aşmanın anahtarı siyasilerin elindedir. Siyasi partiler kendi parti platformlarında eğitim süreçleri üzerinde fazla durmamaktadırlar. AB’nin eğitim alanındaki reform talepleri pek dikkate alınmamaktadır. Bunun nedenlerinden belki biri, ülkemizin ekonomik alanda kalkınması ve milletimizin geleceği (eğitim sistemi de dâhil) hakkında yürütülen muhtemel dâhili tartışmalardır. Eğitim kurumları, kendi bünyelerinde innovasyona gidiyorlar, ama aynı zamanda da kendi içlerinde bariyerlerle karşılaşıyorlar.

Sonuç olarak Heyworth’un formülüyle Türkiye’de yabancı dil eğitimi alanındaki innovasyon süreci desteklenebilir. Temel bariyer, eğitim politikalarını oluşturan kurumsal yapıdadır. Siyasi partiler, eğitimde değişim veya innovasyon fikrine daha çok dikkat çekerlerse, eğitim kurumları kurumsal bariyerleri daha kolay aşabilir ve Türk halkının eğitim seviyesini başarılı bir şekilde yükseltir. Türkiye’de Heyworth’un formülü $[C = (abd) > x]$ özellikle “girdi” kısmında kullanılmalıdır. Burada x masrafları veya çabaları göstermektedir. Formüle göre masraflar, değişim talebinden daha düşük bir seviyede olmalıdır ki, innovasyon gerçekleşebilsin. İnnovasyon getirisi, yürütmenin başarı hanesine yazılabilir, diğer bir deyişle iktidarların innovasyondan elde edecekleri kazancı anlamaları gerekmektedir, aksi

halde innovasyonun hayata geçirilmesi mümkün olmaz. Siyasi (ve mali) bir kazanç varsa, innovasyon konusundaki bariyerler kalkabilir. Son kerte de innovasyonları hayata geçirecek ve innovasyonun faydası konusunda ikna edilecek olanlar, siyasi iktidarlardır.

Kaynaklar:

Cillia, R.; Haller M.; Kettemann, B. (1998): *Innovation im Fremdsprachenunterricht: Eine empirische Studie zum Europasiegel für innovative Sprachenprojekte*. Frankfurt: Langenscheidt.

European Commission, European Language Label (Dec. 2011): *The European Label for innovative projects in language teaching and learning*, http://ec.europa.eu/languages/european-language-label/index_en.htm

Güvenç B. (2000): Turkey, in Salimova K., Dodde N.L. (Editors): *International handbook on history of education*. Moscow: Orbita.

Heyworth, F. (2003). *The organization of innovation in language education. A case of set studies*. Council of Europe. Graz: Council of Europe Publishing.

Kolb, D.; Frohman, A. (1970): *Organizational development through planned change: a development model*. Massachusetts: M.I.T. Press.

OECD (Dec. 2011). *PISA results*. <http://www.oecd.org/dataoecd/59/10/39731064.pdf>.

Ortner, B. (1998): *Alternative Methoden im Fremdsprachenunterricht: Lerntheoretischer Hintergrund und praktische Umsetzung*. Ismaning: Huebner.

Rea-Dickins, P.; Germaine, K. (1998): *Evaluation. Language teaching – a scheme for teacher education*. Oxford: Oxford University Press.

Turkey's education (Dec. 2011). <http://www.turkey-now.org/db/Docs/Sector%20Reports/Sector%20Reports%202008/EDUCATION.pdf>.

Karadeniz'de Enerji İlişkileri: Rusya ve Türkiye

Russia and Turkey in the Black Sea Energy Relations

Beyhan ASMA*

ÖZET

Karadeniz bölgesinde özellikle Avrasya coğrafyasındaki enerji ilişkilerine baktığımız zaman ABD – AB ve bunların karşısında Rusya'yı görmekteyiz. Rusya bir taraftan Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirirken, bir başka yönü ile de yeni projeler sayesinde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi kendisine bağımlı hale getirecektir. Bunun içindir ki kendi enerji kaynaklarına sahip olamayan AB ve ABD, enerji alanında Rusya'ya karşı her zaman strateji izlemek zorunda kalacaktır. Böyle bir süreç içinde Türkiye bir taraftan AB ve ABD, Türkiye'ye enerji koridoru görevine sahip olurken diğer taraftan Türkiye'nin de yer alacağı projeler ABD ve AB tarafından maddi olarak desteklememektedir. Siyasi açıdan AB ve ABD'nin Türkiye'yi dışarıda bırakmaları Türkiye'nin bu konuda sahip olduğu enerji koridoru olma yönündeki görevini sekteye uğratacaktır. Bunun içindir ki Türkiye bir taraftan enerji kaynakları ve enerji bulmada çeşitli yollar denemeye giderek Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmaktan çekinmemelidir. Nitekim, Türkiye, Nabuco projesi değil de Rusya ile Mavi Akım-2 Projesi üzerinde misyon sahibi olsaydı bu bölgede etkinliği çok daha farklı olabilirdi. Bununla beraber Avrasya coğrafyasında enerji alanında verilen mücadeleye baktığımız zaman, Türkiye ile Rusya arasında daha yakın diplomatik ilişkilerin kurulduğuna tanık olmaktayız. Bunun nedeni ise 2008 yılında meydana gelen Kafkasya savaşı olmuştur. Bu süreçten sonra Karadeniz ilgi alanı haline gelirken Rusya'dan Avrupa'ya uzanan boru hattı da etkili olacaktır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 17 milyar dolar civarında olup, taraflar 2008'e kadar bu rakamı 25 milyar seviyesine çıkarmayı planlamaktadırlar. Yine Türk şirketlerinin Rusya'nın birçok bölgesinde faaliyet göstermeleri ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da Soğuk Savaş'tan kalmış olan taraflar arasındaki soğukluğun giderilmesini

* Doç. Dr., Kayseri Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, beyas@erciyes.edu.tr

sağlayacaktır. Türkiye, bu bölgedeki enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında önemli bir çıkış noktası olma özelliğini elde edecektir. Nitekim Bakü – Ceyhan Petrol boru hattı Kafkaslar ve Orta Asya'da etkinliğini artıran Türkiye bölgesinde siyasi ve ekonomik dengeleri etkileyebilecek önemli bir konuma da sahip olacaktır. Aynı zamanda iki ülke arasındaki tarihî ve kültürel ilişkiler, her iki ülkeyi de Batı ile Doğu arasında stratejik merkez konuma getirecektir.

Anahtar kelimeler: Karadeniz, Türkiye, Rusya, enerji, enerji stratejileri.

ABSTRACT

The dynamics of international energy politics of the Black Sea region, especially when evaluated in a Eurasian context, has brought Russia, and the EU and the USA to the fore as main actors. Russia, while gradually taking control of the energy resources in the Central Asian countries, is determined to make other countries, the European countries in particular, become more dependent on her by means of new energy projects. The EU countries and the USA, because they do not possess adequate energy resources to sustain themselves, will always need to act strategically against Russia in energy politics. In this conjuncture, the EU and the US use Turkish territories as an energy corridor but do not support any energy projects that would involve Turkey. This policy will have political implications as it will hamper Turkey's role in providing an energy corridor for the other regions. Therefore, Turkey should continue searching for new ways to find energy resources while at the same time try alternative means to cooperate with Russia in the energy field. If Turkey were a part of the Russian Blue Stream-2 project instead of the Nabucco Project its strategic weight in the region would be of different nature. On the other hand, it is observed that recently Turkey and Russia establish closer diplomatic relations in the context of energy rivalry in the Eurasian region. The armed conflicts of 2008 in the Caucasian region played an important part in the change of relations. After the conflicts Black Sea region became a hot spot in international politics and Russian pipeline to Europe began to gain importance. The trade volume between Russia and Turkey is around 17 million dollars, the figure is expected to rise to 25 million dollars by 2018. The Turkish companies operate in several parts of Russia and contribute both improving the economic relations and eliminating the remnants of distant political relations of the Cold War Era. Improved relations will help Turkey to become one of the important outlets in the energy transport to Europe. With Baku-Ceyhan Turkey will be a more important actor in influencing the political and economic balances in the region as it increases its activities in the Caucasus and Central Asia. The improvement of historical and cultural relations between Russia and Turkey will convert both countries into strategic centers between East and West.

Key words: Black Sea, Turkey, Russia, energy, energy strategies.

Sovyet Birliği Sonrası Rusya'nın Politikası tarih boyunca Dünya siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Günümüzde sahip olduğu enerji kaynakları, işlenmemiş ham ekonomik pazar oluşu ve jeopolitik konumu gibi faktörler bu bölgeyi küresel dengeleri etkileyebilecek bir bölge haline getirmektedir. Geniş bozkır ve dağlardan oluşan bu büyük iç kara doğuda Gobi Çölü'nden, Batı'da Hazar Denizi'ne, Kuzey'de Sibiryadan Güney'de Afganistan'a kadar oldukça geniş bir alanı kapsar. İbn-i Haldun'un iklim teorisinde beşinci bölge olarak ele alınan Orta Asya Türklerin en eski yurdu olarak bilinir. Arapların VIII. yüzyılda Kuteybe bin Müslim öncülüğünde gönderdikleri fetih ordularıyla İslam topraklarına dâhil olan bölge, Rusların 16. yüzyılında başlayan saldırılarına kadar zaman zaman Moğol yönetiminde kalmıştır. Bu topraklar üzerinde kurulup yıkılmış olan başta Hunlar, Akhunlar, Göktürkler, Avarlar, Hazarlar vb. devletler bize bu iç karadaki çalkantılı yapıyı göstermektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte sürekli Rus saldırılarına maruz kalan ve 19. yüzyıl itibarıyla Rus hâkimiyetine giren Orta Asya bölgesi Çarlık Rusya'sının işgalinden önce, Buhara Hanlığı, Hiva Hanlığı, Hokand Hanlığı şeklinde örgütlenmiş hanlıklar olarak bir devlet düzeni kurmuşlardı. Sovyetler Birliği'nin Ekim 1917 Bolşevik İhtilali ile kurulması ve yeni Rus yönetiminin kendine has uygulamaları ile Türkistan olarak bilinen Orta Asya'da Kazak, Özbek, Türkmen, Kırgız ve Tacik olmak üzere beş ayrı ulusal kimlik oluşturuldu. Sovyetler Birliği, Orta Asya'da muazzam bir ulus imal etme aracı oldu. Milliyetler politikası her şeyden önce var olan milliyetçilikleri, özellikle Rus, Ukrayna, Gürcü, Tatar hatta Kazak milliyetçiliklerini kırmak için düşünülmüştü. Bu yolda, birbirleriyle çekişme halinde ve kurumsal olarak "büyükler" kadar hakka sahip birçok "küçük" halk imal edildi. Böylece var olmayan milliyetçilikler ortaya çıktı. Kuşkusuz burada amaçlanan şey bu yeni halkları kendi ayakları üzerinde durabilecek birer ulus-devlete dönüştürmek değildi, tam tersine amaç, diğerleriyle birlikte bu hakları da büyük Sovyet bütünü içinde eritme hedefi doğrultusunda, sadece görünüşte var olan bir yönetime indirgemektir. Sovyetler' in bu etnik halk anlayışındaki paradoks, geniş ölçüde yapaylık taşıyan çeşitli gruplaşmalara nesnel gerçeklik statüsü verilmesinde yatmaktadır. Rus İmparatorluğu'nun Müslüman nüfusu arasında aceleyle gerçekleştirilen gruplaşmalar bunlar. Oysa Müslüman nüfus içinde modern anlamda hiçbir ulusun gelişmemiş olması bir yana "milli" sözcüğü bile kendine ait bir devlet ve toprağı bulunmayan dini ve kültürel bir cemaati ifade ediyordu. Sovyet iktidarı, kendi toprağı ve kurumlarına sahip modern bir ulusdevlet oluşturan bir halkın gücünü ve canlılığını hesaba katmak yerine, 1924'te, sonradan her birine birer asli halk atfedilecek olan Sovyet Cumhuriyetleri'nin kurulmasını kanun hükmüne bağladı. Bu sanal halkın yüzyıllardan bu yana nasıl siyasi bir cisimleşme bekleyişi içinde olduğunu açıklamak ise antropologlara, dilbilimcilere ve tarihçilere bırakılmıştı. Bu büyük ulusal bölümlemenin esas amacı çok kavimli bir imparatorluk bağlamında, farklı hakların artık "enternasyonalizm" diye adlandırılan bir Rus ekseni içinde bir araya getirilmesini sağlayacak bir yönetim tarzı

bulmaktı. Bir yandan da, hiç olmazsa kurumsal olarak, halkların haklarına ve çok dilliliğe saygı gösterilecekti. Demek ki bu Cumhuriyetlerin bir yandan devletin biçimsel belirtilerini geliştirirken, diğer yandan da kendi ayakları üzerinde duramamaları gerekiyordu. İktisadi açıdan merkeze bağımlılık, Cumhuriyetler arası doğrudan ilişkilerin olmayışı gibi Rusların bölge üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek ve günümüze ışık tutabilmek için, bugün beş ayrı Cumhuriyet şeklinde ortaya çıkmış olan Orta Asya Halklarının uluslaşma süreçlerine bakmak gerekir. 1917 devriminden önce bir Kazak, Kırgız, Tacik ya da Özbek milletlerinden söz etmek mümkün değildi. Ancak, tarihçiler bu dönemde bölge genelinde üç göçebe grubun varlığı konusunda hemfikirlerdir. Bunlar; Kazak, Kırgız ve Türkmenlerdir. Bu üç grup, o dönemde, kendilerini birbirlerinden ve şehirlerde yaşayan diğer insanlardan farklı görüyorlardı. Ancak, bu üç grup da dâhil olmak üzere bölgede yaşayan ve Slav ırkından olmayan bütün insanlar, kendilerini Müslüman olarak tanımlıyorlardı. Kısaca; bölge insanları kendilerine henüz dinle tanımlıyorlardı. Dinin dışında, bölge genelinde, daha çok yöresel diyalektler ve soya bağlılıkla sınırlı kendini tanımlama eğilimi vardı. Modern ulusal kimlik kavramının temel dinamikleri olan din, dil, ırk, kültür gibi öğeler dikkate alındığında Tacikler dışında diğer Türk Cumhuriyetleri için ayrı birer ulusal kimlikten bahsetmek oldukça zordur.

Bununla birlikte Orta Asya'da Çarlık ve Sovyet Rusya'sının üç asrı aşkın işgalinden sonra bağımsızlıklarına kavuşan bölge ülkeleri, günümüzde ayrı ayrı birer ulus devlet olarak siyaset sahnesinde yerlerini almış gözükmektedir. Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu imparatorluk geçmişi, küresel bir güç olarak varlığını sürdürüyor olması, Orta Asya ile olan geniş sınırlar gibi faktörler Rusya'yı Orta Asya ile ilgilenmeye zorlamaktadır. Özellikle Orta Asya ile olan Jeopolitik ortaklık ve bölgeye yönelik ekonomik ilgi Rusya'nın bu iç karaya askeri müdahaleler yapmasına neden olmaktadır. Orta Asya, Rusya Federasyonu'nun özellikle güney sınırlarında güvenliği sağlamak için geleneksel set niteliğinde bir tampon ya da emniyet kemeri konumundadır. Rusya Federasyonu bölgeyle olan ilişkilerinde Petrol faktörünü göz önünde bulundurarak, özellikle Hazar petroleri konusunda politik ve askeri etkisini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bölgede Rusya açısından oldukça önem arz eden bir konu, zaman zaman Orta Asya'nın çeşitli kesimlerinde yaşanan sıcak çatışmaların bölgenin güvenliğini tehlikeye sokması ve bölgedeki nükleer deneyimdir. Rusya Federasyonu Ekonomik ve Dış politik dengeler açısından ulaşım ve iletişimle paralel olarak Petrol ve Doğalgaz boru hatlarının güvenliğini temin düşüncesiyle bölgedeki olaylara yakından ilgi duymaktadır. Rusya için Orta Asya "arka bahçe- sorumluluk alanı" olarak var sayılmaktadır. Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Rus halklar ve Rus dilli asimile toplumlar Rus kültür ve dilinin korunması düşüncesiyle Rusya tarafından bölgeye ilgi duyulmasına yol açmaktadır.

1991–2001 yılları arası Orta Asya'ya yönelik Rus siyaseti belirttiğimiz dinamikler çerçevesinde gelişti. Yakın tarihe kadar, her ne kadar, Rusya Federasyonu bu yeni Cumhuriyetler üzerine resmi bir dış politika oluşturamamış olmakla birlikte, ileriye dönük ve günü kurtarıcı politikalar hedeflenmiştir. 1853 senesinde, müttefikler İngiltere, Fransa, Piyemonte-Sardinya ve Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasında Kırım savaşı yapılmıştı. Bu savaş, Akdeniz ve doğu Avrupada çarlık Rusya'sının yayılmacı politikaları sebebiyle çıkarları tehlikeye giren Batı'nın ilk kez Rusya'ya açtığı savaşı. Kırım tarih boyunca jeostratejik konumu sebebiyle çekim merkezi olmuştur. Osmanlı'nın 300 yıllık kapalı denizi Karadeniz, enerji mücadelesinin öne çıktığı 21. yüzyılda da yeniden ısınmakta olup bu mücadelede Kırım en stratejik bölgeyi oluşturmaktadır. Öte yandan 2006'dan itibaren Rusya, ortaya çıkan bazı belirtiler de eski Doğu bloğu lideri Rusya ile ABD arasında kılıçların kınından çekildiğine dair öngörülerini doğrulamaktadır. Bir yanda ABD'nin Rusya'yı çeşitli bölgelerden kuşatmaya yönelik faaliyetleri yoğunlaşırken öte yanda bundan rahatsızlık duyan Rus yetkililer ise askeri faaliyetlerini artırarak ABD'yi tehdit etmekten geri durmamaktadır. ABD'nin eski doğu bloğu ülkelerindeki etkinliğinin artması, örneğin Polonya ve Çek Cumhuriyetinin füzesavar sistemlerini topraklarına yerleştirmeyi kabul etmesi, Romanya ve Bulgaristan'ın ABD'ye üs vermesi Rusya'yı ciddi anlamda rahatsız etmektedir. Ancak Rusya'yı bunlardan çok daha fazla huzursuz eden husus ise ABD'nin bir süredir durulmuş gibi gözükürken Karadeniz üzerindeki emellerinden vazgeçmemiş olması gerçeğidir. ABD 2006'da NATO Riga zirvesinde 'demokratik çok taraflılık' fikri bağlamında 'küresel işbirliği' şemasını ortaya attı. Müttefikleri tarafından isteksizce ve birazda muğlak bir şekilde desteklenen küresel işbirliği şemasına göre, NATO görev alanı dışındaki bölgelerde de bölge ülkeleriyle askeri operasyonlar dâhil işbirliği yapmalıydı. Büyük Ortadoğu projesinin yan ürünü olarak ortaya atılan Geniş Karadeniz veya Büyük Karadeniz projesi, canlanan transatlantik ilişkilerin ve aynı zamanda 'demokratik çok taraflılık' fikrinin uygulanması olarak görülmelidir. Eski Sovyet alanında sınırlı etki araçlarına sahip olduğunun farkında olan ABD, söz konusu bölgenin genişlemiş Avrupa ve geniş Ortadoğu arasında bulunmasından ve kilit enerji transit bölgesi olmasından dolayı, Avrupa güvenliği açısından hayati önem taşıdığı gerekçesiyle büyük Karadeniz'in Avrupa tarafından kapsanması gerektiğini ileri sürmektedir. Avrupa ve ABD'nin ortak çıkarlara sahip olduğu savıyla temellendirilen Geniş Karadeniz bölgesinde transatlantik işbirliği fikrinin doğal sonucu olarak Ukrayna, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ın NATO yoluyla Batı'ya bağlanması 'kalıcı barış' adına ABD tarafından önerilmektedir. Rusya'nın muhtemel tepkisinden dolayı bazı NATO ülkeleri bu plana tereddütle yaklaşmışlardır. Nitekim Putin, 2007 Münih konferansında bu plana oldukça sert tepki vermiştir. ABD'nin Rusya çevresinde girememiş olduğu tek bölge olan kapalı deniz Karadeniz' de, Aktif Çaba adlı NATO deniz gücünün konuşlandırılması planları bilindiği gibi Türkiye ve Rusya'nın müşterek gayretleriyle 2006'da engellenebilmiş-

tir. Ne var ki, Bulgaristan ve Romanya'da deniz üsleri kurmak için anlaşmalar yapan ABD, isteğini ertelemiş gibi görünse de Karadeniz'e girmekte ısrarlıdır. Stratejik önemi olan Karadeniz'de bayrak gösteremezse Rusya'yı kuşatma politikasında zafiyetler oluşacağı, gelecekte özellikle enerji hammaddelerinin güvenli geçişi ve Kafkasyadan Orta Asya'ya uzanan İslam ülkelerinin ılımlı İslamcı yeşil kuşak ile kontrolü açısından sorunlar çıkabileceğinin farkındadır. Bu nedenlerle Karadeniz çevresinde ve özellikle Ukrayna ve Gürcistan'da gün geçtikçe güçlenen ABD'nin, havadan sağladığı bağlantılarla gerçekleştirmek isteyeceği düşünülmemelidir.

ABD'nin Karadeniz ve çevre bölgelerine ait ana hedefi başlıca şunlar olmuştur:

1. Soğuk savaşın sona ermesini takiben ortadan kalkan Avrupadaki Rus etkisinin yeniden canlanmasını önlemek.

2. Ukrayna ve Gürcistan'ı NATO'yla bütünleşmiş olarak Rusya'nın Karadeniz'deki stratejik konumunu daha da kısıtlamak.

3. Kendisinin ve Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamak amacıyla gerektiğinde Kafkasya ve Hazar bölgesine müdahale edebilmek için Karadeniz'de jeostratejik üstünlüğü ele geçirmek. ABD bu üç hedefe ulaşabilmek için Kafkasya bölgesinde, caydırıcı ve politik kontrolü sağlayabilecek daimi bir askeri gücü konuşlandırmakta kararlıdır. Romanya ve Bulgaristan ile birlikte fotoğrafın parçaları bir araya getirildiğinde ABD'nin Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra NATO'nun genişleme stratejisini kullanarak askeri yığınağını Avrupadan Karadeniz ve Kafkasyaya kaydırmaya çalıştığı açıkça görülmektedir. Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan ile birlikte ABD'nin plan ve stratejilerinde kilit ülke konumundadır. Ukrayna'nın politik olarak tamamen ABD'yle bütünleşmesi halinde (NATO ve AB üyeliği) Hazar enerji bölgesine 1000 km daha yaklaşmış olacaktır, Karadeniz bağlamında doğu-batı ekseninde en süratli ve ucuz enerji akışı sağlanacaktır. Ayrıca Ukrayna'nın saf değiştirmesiyle Rusya, Soçi ile Novorısisk arasındaki dar bir kıyı şeridinde hapsedilerek donanması kontrol altına alınıp Rus anavatanı kısıtlanacaktır. ABD uluslararası siyasi konjonktüre bağlı olarak en geç beş yıl içinde Ukrayna'yı NATO üyesi yapmayı planlamaktadır. Turuncu devrimle ABD saflarına çekilmeye çalışılan Ukrayna'da yönetim NATO'ya girmekten yanaysa da ülkenin doğusundaki halk Rusya'nın etkisiyle buna açıkça karşı çıkmaktadır. Kaldı ki Rusya ile ilişkilerinde enerji bağımlılığını azami ölçüde yaşayan Ukrayna'nın NATO üyeliğinin kolay olmayacağı açıktır. Ukrayna'da durum bu şekildeyken, Türkiye'nin stratejik yaşam alanında, Karadeniz'le Kafkas ülkeleri arasında köprü konumunda ve Kafkasları kontrol açısından stratejik bir konumda olan Gürcistan'da hem yönetim ve hem de halk NATO üyeliğinden yana eğilim göstermektedir. Ne var ki NATO'ya giriş kriterleri anımsandığında bunun çok da kolay olmayacağı açıktır. Çünkü üyeliğe kabul edilecek ülkenin sınır anlaşmazlığı ve iç çatışmalarla malul olması gerekmektedir. Gürcistan açısından ise bu tür sorunlar çok büyük boyutlarda mevcuttur. Gürcistan Güney Osetya ve Abhazya konularında Rusya Fede-

rasyonu ile ciddi şekilde çatışma içerisindedir. Gürcistan'ın NATO'ya birkaç yıl içerisinde girmesi halinde Rusya'nın, etkin olduğu Ermenistan ve bir ölçüde etkili olduğu Azerbaycan'daki gücü giderek azalacaktır. Rusya'nın bugün bu ülkelerle Abhazya ve Güney Osetya üzerinden sağladığı bağlantı da ortadan kalkacaktır. Bu husus Rusya'nın kuşatılma psikolojisini ve Gürcistan'a karşı son bir yıl içerisinde takındığı sert ekonomik ve siyasi tavırları açıklayan nedenlerden birisidir. Gürcistan'ın olası NATO üyeliği bu ülkeye Rusya'ya karşı bir dokunulmazlık kazandırırken diğer yandan Gürcistan'ı militan bir ön karakol ve hatta harekât üssü olarak ABD'nin emrine verecektir. Geçmişte Kırgızistan ve Ukrayna örneklerinde olduğu üzere bölgenin 'renkli devrimleri' desteklemiş olan Gürcistan, Rusya ve Orta Asya içlerine bir hançer gibi saplanarak ABD adına beşinci kol faaliyetlerinde daha militanca tavırlar sergileyecektir. Gürcistan kendi kaderlerini tayin etmek isteyen halklar ile kendinden ayrılmış Abhazya ve Güney Osetya'nın statülerine ileride daha da çok direnecektir. Güney Kafkasya'da ki etkinliğinin giderek azalacak olması Rusya'yı oldukça rahatsız etmektedir. Gürcistan'ın yakın gelecekte NATO'ya girecek olması ileride Türkiye açısından da büyük sorunlar ve ikilemler ortaya çıkarabilecek bir husustur. Türkiye ve Rusya'nın desteğiyle, barış içerisinde Karadeniz'de, NATO'nun genişlemesi ve ABD etkisine girmesi durumunda dengelerin değişmesi yüksek olasılıktır. Rusya ile olan dengeli ekonomik ve siyasi ilişkilerin bozulması söz konusudur. Gürcistan'ın NATO üyeliği Karadeniz'deki politik ve askeri dengeleri kökten sarsarak çok tehlikeli gelişmelere yol açabilir. Rusya niçin böyle bir savunma ittifakına gerek duymaktadır. Strateji uzmanlara göre, ilk husus, Türkiye ile yakın işbirliği sayesinde Rusya'nın Karadeniz filosuna bağlı savaş gemileri Akdeniz'e inebilecekler ve Rusya Akdeniz'de daha aktif bir rol oynayabilecek; ikinci husus olarak, Romanya ve Bulgaristan'ın Karadeniz'deki petrol sahaları üzerindeki hak iddialarına set çekilebilecek; üçüncü husus olarak, Gürcistan kıyılarında boy gösteren Karadeniz'deki Amerikan savaş gemilerinin varlığına ilişkin çekincelerini Moskova daha yüksek sesle dile getirme fırsatı bulmuş olacaktı. Haberin sonunda, eğer böyle bir anlaşma sadece kâğıt üzerinde kalmazda fiiliyata dökülürse Rusya'nın bölgesel jandarma rolünü Türkiye ile paylaşmak zorunda kalacağı ifade ediliyordu. Böyle yapmakla Rusya aslında Türkiye tarafında konunun tartışılmasını ve analiz edilmesini beklemiş olabilir. Karadeniz bulunduğu konum itibarıyla Rusya, Ukrayna gibi kuzey ülkelerini güney ile, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini Avrupa ile bütünleştirmektedir. Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'ya olan yakınlığı jeostratejik önemini artırmaktadır. Bu yüzden Karadeniz'e hâkim olan güç veya güçler bu bölgeleri de kontrol etme politikasında büyük avantaj elde etmektedirler. Tarihe baktığımızda Karadeniz'e hâkim olan egemen güçlerin bu denizi dış dünyaya kapatmak için mücadele verdiklerini görmekteyiz. Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde hep bu tür bir politika izlediği de bir gerçektir. İmparatorluklar Karadeniz havzasını kontrol altına aldıktan sonra bu denizi kıskançlık derecesinde diğer güçlere karşı

sahiplenme yoluna girmişlerdir. Bunda hiç şüphesiz Boğazların, ticaret yollarının ve sahip olduğu zengin doğal kaynakların büyük önemi vardır. Karadeniz havzası 18. yüzyıldan itibaren Avrupa siyasetinin en önemli çarpışma alanlarından biri haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu arasındaki rekabetin en önemli ögesinin Karadeniz üzerinde yürütülen mücadele olduğunu görmekteyiz. Yirminci yüzyılın başında Karadeniz hem Osmanlı hem Rusya imparatorlukları açısından hayati rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, tarih sahnesinden silinmesiyle netice verecek olan Birinci Dünya Savaşı'na Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin Karadenize açılıp Rus gemilerini Rus limanlarını bombalamasıyla fiilen girmiştir. Aynı dönemde Karadeniz Rusya İmparatorluğu için de hayati rol oynamıştır. 1915 yılındaki Çanakkale savaşı sonrasında Karadeniz'in İngiliz ve Fransız donanmasına kapatılması sonucunda yardım alamayan Çarlık Rusya'sının çöküşü hızlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve Rusya, Karadeniz'de sıcak bir çatışmaya girmekten dikkatli bir şekilde kaçınmışlardır.

Soğuk Savaş döneminde süper güç haline gelen Sovyetler Birliği'nin Karadenize yönelik politikasının temelinde bu denizi kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerine kapalı tutmak olmuştur. Karadeniz bu dönemde, NATO üyesi ve Batı dünyasına bütünleşmiş olup Türkiye hariç tutulursa, kıyıları Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyesi ülkelerle çevrili hale gelmiştir. Coğrafi olarak yarı kapalı bir deniz olan Karadeniz bu dönemde blokların karşı karşıya geldiği ama görece bir barış içinde yaşadığı dış dünyadan soyutlanmış adeta kapalı bir deniz haline gelmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bölgede yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ile birlikte jeopolitik ve jeostratejik dengeler değişmiştir. Varşova Paktı'nın ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Sovyet uyduları Bulgaristan ve Romanya daha bağımsız hale geldiler, Ukrayna ve Gürcistan gibi yeni kıyıdaş bağımsız ülkeler ortaya çıkmıştır. Karadeniz'de egemen güç olan Rusya'nın bu denize olan kıyıları küçülüp limanları azalmıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerin etkisiyle Karadeniz sadece bölge ülkelerini ilgilendiren bir deniz olmaktan çıkıp uluslararası aktörlerin ilgi alanlarına giren bir coğrafya ve uluslararası etkileşime açık bir deniz haline gelmiştir. Artık tek bir gücün değil, Türkiye, Rusya, NATO, AB ve ABD gibi güçlerin etkileşimine açık bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın hem NATO'ya hem AB'ye üye olmaları AB ve ABD'nin bölgeye ilgisini artırmıştır. Karadeniz bölgesi uluslararası aktörlerin yeniden yapılandırılmasını düşündükleri coğrafyalarından birisi haline gelmiştir. Yaşanan bu değişim Karadeniz havzasının jeopolitik önemini artırmakla birlikte bölgeyi aynı zamanda daha duyarlı hale getirmiştir.

Karadeniz İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla Ege Denizi ve Akdeniz'e, Ren-Tuna Kanalı yoluyla Kuzey Denizi'ne, Main-Tuna Kanalı yoluyla Baltık Denizi'ne ve Volga-Don Kanalı yoluyla Hazar Denizi'ne bağlanmaktadır. Bu özel-

liğiyle yarı kapalı bir deniz olan Karadeniz kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Güneydoğu Avrupa'dan Hazar kıyılarına kadar olan geniş bir coğrafyada siyasal gelişmeleri etkileyebilen ve bu gelişmelerden etkilenen ülkeleri kapsamaktadır. Kıyısındaki altı ülke ve sahip olduğu bağlantı yollarıyla daha birçok ülke açısından tarihi, ekonomik, ticari ve stratejik yönlerden çok önemli bir denizdir. Bölgenin enerji kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaştırılmasında önemli bir kavşak haline gelmesi Karadeniz'i büyük güçlerin ilgi alanında tutmaya devam etmektedir. Bu anlamda Karadeniz'in bölgesel ve küresel güçler açısından ne anlam ifade ettiğine kısaca değinmekte yarar vardır.

ABD açısından Karadeniz sadece kıyıdaş ülkelere ibaret bir bölge olmaktan çok Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan daha geniş bir bölgedir. Batı dünyasını doğuya bağlayan bir köprü gibi vazife görmesinden dolayı Avrupa-Atlantik dünyasının doğu sınırlarını oluşturmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından bölgede ortaya çıkan jeopolitik güç boşluğu ABD'nin bölgeye olan ilgisinin nedenlerinden birisidir. ABD, bu güç boşluğunun Avrupa-Atlantik eksenini tarafından doldurulmasına, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azaltılmasına, bölge devletlerinin Avrupa-Atlantik eksenine bağlanmasına çalışmaktadır. Bu yüzden bölge ülkelerindeki demokratik değişim ve gelişmeleri desteklemekte, süreci hızlandırmaya çalışmaktadır. Karadeniz havzasının enerji kaynaklarının zengin olduğu bölgelere yakınlığı ve bu kaynakların Batı'ya ulaştırılması konusunda kilit noktada bulunması ABD açısından bölgenin önemini artıran bir diğer faktördür. ABD'nin terörle mücadele stratejisinde Karadeniz'in havzası özel yere sahiptir. 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD ve Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden unsurların esas kaynağının "Büyük Orta Doğu" bölgesi olduğunun düşünülmesiyle birlikte Karadeniz bölgesinde bulunan ülkelerin bu tehdide karşı mücadelede önemli rol oynayabileceklerini değerlendirmektedir. Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir ayağı da "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"dir. Genişletilmiş Karadeniz Projesi amacına ulaşırsa ABD Baltık Denizi'nden Hazar Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyada nüfus kurmayı başaracaktır. ABD açısından Karadeniz havzası terörizm, uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı, yasadışı göçler, etnik milliyetçilik gibi güvenlik tehditleri kapsamında istikrarsız bir bölgedir. GUUAM, KEİÖ gibi bölgesel örgütler kendilerinden bekleneni veremediğini, bu yüzden NATO ve AGİT'in aktif olarak bölgede faaliyet göstermesi gerektiğini, bölge ülkelerine NATO ve AB üyeliği gibi perspektiflerin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda en önemli rakip olarak bölgede Rusya'yı görmekte, bölge ülkeleri üzerindeki Rusya etkisini azaltacak politikalar izlemektedir.

AB açısından baktığımızda birliğin daha yakın geçmişe kadar Karadeniz'e yönelik bir politika geliştirememiş olduğunu görmekteyiz. Baltık ve Adriyatik denizleri ile ilişkilerini sistemleştiren AB, Karadeniz konusunda oldukça geç kalmıştır. Bunda coğrafik olarak AB'nin sınırlarının henüz Karadeniz'e ulaşmamış olmasının

da etkisi vardır. Ancak, Romanya ve Bulgaristan'ın birliğe tam üye olmalarıyla birlikte bu görece engel de kalkmıştır. AB açısından küresel bir güç olma yolunda yakın çevresinde istikrarın sağlanması öncelikli amaçlarından birisidir. Bu yüzden, henüz çeşitli açılardan istikrarsız olan ve belirsizlikler taşıyan Karadeniz ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Bu amaçla “Daha Geniş Avrupa”, “Avrupa Komşuluk Politikası” gibi açılımlarla yakın çevresinde istikrarlı bir dostluk bölgesi oluşturmayı hedeflemektedir. AB'nin önem verdiği enerji arz güvenliği açısından bakıldığında da önemli enerji nakil hatlarının geçtiği bir bölge olan Karadeniz havzası ilgi alanındadır. AB'nin bu çerçevelerde attığı adımlar son yıllarda güçlü bir şekilde yakın çevresine ilgisini artıran ve etkisini daha çok hissettirmeye başlayan Rusya ile karşı karşıya getirmektedir.

Karadeniz yüzlerce yıl boyunca Rusya için jeopolitik önceliği olan bir bölge olagelmıştır. Karadeniz tarih boyunca Rusya açısından sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde her zaman önemini korumuştur. Karadeniz Rusya açısından doğal bir güvenlik alanı ve dünyaya açılmasında tabii pencere oluşturmaktadır. Rusya kendi tehdit değerlendirmesi içinde Karadeniz bölgesine büyük önem atfetmekte, Boğazları kullanabilmek ve Karadeniz'de kıyı güvenliğini sağlamak amacıyla savunmasını Akdeniz'den itibaren kademeli olarak tesis etmeyi planlamaktadır. Rusya Karadeniz'de varlığını sürdürmeyi kendisi açısından hayati önemde görmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Rusya, Karadeniz bölgesinde büyük bir jeopolitik kayba uğramış; Karadeniz bölgesindeki askeri, siyasi ve ekonomik gücünü önemli ölçüde yitirmiştir. Günümüzde merkezi idare, güçlü lider, enerji kaynaklarının satışından gelen ekonomik güç gibi faktörlerle eski gücüne yeniden kavuşmaya çalışan Rusya açısından, ABD'nin bölgedeki artan varlığı, AB ve NATO'nun genişlemeleri, kontrolü dışında kendi projelerine rakip enerji nakil hatlarının planlanması, bölge ülkelerindeki renkli devrimler son derece rahatsız edici bulunmaktadır. Rusya bütün bunları analiz ettiğinde çevreleme-kuşatma politikasıyla karşı karşıya olduğunu, hareket kabiliyetinin sınırlandırılmak istendiğini ve ulusal çıkarlarının tehdit altında olduğunu düşünerek tepkisel politikalar geliştirmektedir.

Türkiye açısından Karadeniz bölgesi tarih boyunca önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Karadeniz bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun iç denizi olarak görülmüş ve bu denizde başka hiçbir yabancı güce izin verilmemiştir. Rusya ile yapılan savaşların sebeplerinden birisi bu deniz üzerinde hâkimiyeti koruma veya hâkimiyet tesis etme düşüncesidir. Karadeniz'i dünyaya bağlayan İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde egemenliğini kaybetmeme politikası Türkiye'nin günümüze kadar dış politikasının en önemli gündem maddelerinden birisi olmaya devam etmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca bloklaşmanın getirdiği zor atmosferde Karadeniz'e yeterli ilgiyi gösteremeyen Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu bölge ile çok yakından ilgilenmesi gerektiğinin bilincindedir. Soğuk

Savaş döneminde Türkiye dışındaki bütün Karadeniz ülkelerinin Doğu Bloğu içerisinde yer alması, bu denize dönük politikaların tamamıyla daha küresel ölçekli politikalar muvacehesinde belirlemesine yol açmıştır. Bu da Türkiye'nin Karadeniz havzasını milli stratejik planlamanın bir parçası olarak değerlendirebilme şansını önemli ölçüde azaltmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin en köklü değişim yaşadığı deniz havzası Karadeniz olmuştur. Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde Karadeniz havzasında hem bölgesel işbirliği hem de Türkiye'nin yakın kara ve deniz havzalarına dönük politikası açısından ciddi bir stratejik açılım potansiyeli doğmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye bölgeye yabancılaşmaktan çok yakınlaşma politikası izlemektedir. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi çok önemli ama bir o kadar da zorlu yakın çevresinde güvenlik, istikrar, refah, dostluk ve işbirliği ortamı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu coğrafyalar arasında doğrudan etkili olabileceği alan merkezi konumdaki ve en uzun kıyı şeridinde sahip olduğu Karadeniz bölgesidir. Orta büyüklükte bölgesel bir güç olan Türkiye açısından bu bölgede etkinliğinin korunması, denge ve istikrar oluşturulması çok önemlidir. Bu amaçla Karadeniz'de barış ve istikrarın devam ettirilmesi, bölgesel işbirliği faaliyetlerinin artırılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak kıyıdaş devletlerin katılımı ile çok uluslu bir deniz kuvvetinin oluşturulması fikri ilk olarak 1998 yılında Türkiye tarafından gündeme getirildi. Bölge tarihinde ilk kez Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin temsilcileri bir araya gelerek, deniz kuvvetlerini; insani yardım, arama kurtarma ve çevre koruma gibi maksatlarla ortak bir oluşum içine sokma kararlılığını göstermişlerdir. Karadeniz'de terörizm, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ile kitle imha silahlarının yayılmasına karşı ortak bir araç olarak kullanılabilmesini mümkün kılacak seçenekler üzerinde çalışma sürerken, Türkiye tarafından 01 Mart 2004 tarihinde Karadeniz'in açık deniz alanlarında ve karasuları içinde Karadeniz Uyum Harekâtı başlatılmıştır.

Karadeniz bölgesinin iki önemli gücü hiç şüphesiz Türkiye ve Rusya'dır. Türkiye-Rusya ilişkileri özellikle son yıllarda sadece ekonomik alanda değil politik alanda da hızlı bir şekilde gelişmektedir. Ankara ile Moskova'nın bazı uluslararası sorunlara yaklaşımlarında büyük çoğunlukla hem yakınlık hem de örtüşme görülür. Karadeniz'in küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline gelmemesi konusu ikili ilişkilerin kuvvetli bir şekilde mutabık kalınan maddelerinden birisi haline gelmiş durumdadır. Bir diğer mutabık kalınan konu ise Montrö Sözleşmesi'nin hiçbir şekilde değiştirilmemesi olarak ortaya çıkar. Hem Türkiye hem Rusya bu konuda kararlı olduklarını açık ve net bir şekilde ifade etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin değişmesiyle birlikte Karadeniz havzasına iki büyük gücün daha girmek istediğini görmekteyiz. Bunlardan birisi genişlemeyle birlikte artık Karadeniz'e kıyıdaş hale gelen AB, diğeri ise küresel politikaları çerçevesinde Karadeniz'de kalıcı olarak bulunmak isteyen ABD. Karadeniz, dünya jandarmalığına soyunan ABD donanmasının giremediği en-

der denizlerden birisi durumundadır. ABD, Montrö Sözleşmesi'nin uluslararası bir su olan Karadeniz'e askeri güç girmesi konusunda açık olduğuna dikkat çekerek, sözleşmenin verdiği ve Karadeniz'in uluslararası su olmasından kaynaklanan haklardan yararlanmak ve bölgede aktif olarak bulunmak istemektedir. Buna karşılık, ABD'nin Karadeniz'e yönelik jeopolitik planları Rusya'yı oldukça rahatsız etmektedir. ABD'nin Karadeniz'de güvenlik açısından bir güç boşluğunun olduğunu ve bu boşluğu dolduracak NATO çerçevesinde askeri güce ihtiyaç duyulduğunu ileri sürerek Karadeniz'de kalıcı olmak istemesi zaten ABD tarafından kuşatılmakta olduğu düşüncesindeki Rusya'yı endişelendirmektedir. ABD'nin Karadeniz'de aktif olarak bulunmaya başlamasıyla birlikte Kuzey Kafkasya'nın Moskova'ya karşı tahrik edilmesi, bölgede etnik-dini çatışmaların çıkartılması; Ukrayna, Gürcistan ve Moldova gibi ülkelerde Rusya karşıtlığının daha kolay desteklenmesi, muhaliflerin cesaretlendirilmesi; geleneksel olarak nüfuz alanı, arka bahçesi saydığı bölgedeki ülkelerin giderek daha fazla Batı'ya entegre edilecek olması; enerji nakil hatlarının geçtiği, yeni hatların planlandığı bölgenin tam kalbine Amerikan askeri gücünün konuşlanması gibi ihtimaller Moskova'yı tedirgin etmektedir.

Hem Rusya hem Türkiye Karadeniz ile ilgili konuların bu denize kıyıdaş olan ülkelere işbirliği halinde ortak çözülmesini, yabancı güçlerin, üçüncü tarafların müdahil olmamasını istemektedirler. ABD'nin Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu'nun görev alanını Karadeniz'de genişletmek istemesine hem Ankara hem Moskova karşı çıkmışlardır. Türkiye, Karadeniz'in terörle mücadele kapsamında bir NATO operasyonuna konu edilmesini gereksiz bulmakta, bunun yerine üye ülkelerle Karadeniz'de gerekli müdahale ve operasyonların yapılmasını savunmaktadır. Bu politikası Rusya tarafından da destek görmektedir. Tarih boyunca Karadeniz ve onu çevreleyen bölge Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve bir ölçüde Sovyet İmparatorluğu gibi tek bir gücün egemenliği altında olmuştur. Türkiye ve Rusya'nın çabalarıyla son yıllarda ortaya çıkan tablo yeni bir duruma işaret etmektedir. Bu durum tarihsel süreç içerisinde Karadeniz konusunda hep rekabet içerisinde olmuş olan bölgenin iki önemli gücü Türkiye ve Rusya'yı tarihte ilk defa işbirliği yapmaya götürmektedir. İki ülkenin imparatorluk tarihi boyunca Karadeniz konusunda birbirleriyle mücadeleleri ve SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Boğazlar üzerinde hak iddiası hatırlandığında gelinen durum oldukça dikkat çekicidir. Bunun objektif sebepleri arasında Rusya'nın SSCB'nin dağılması sonrasında Karadeniz'de askeri gücünün azalması, buna karşılık Türkiye'nin Karadeniz bölgesinin en güçlü askeri gücü haline gelmesi önemli rol oynamaktadır. Rusya, SSCB'nin dağılması sonrasında Odessa ve Sivastopol üslerini kaybetmiş donanmasının % 18,3'ünü Ukrayna'ya vermek zorunda kalmıştır. Ukrayna ile anlaşma imzalayan Rusya donanmasının 2017'ye kadar Sivastopol'de kalması karşılığında yıllık kira

bedelini ödemeyi kabul etmiştir. Yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle Karadeniz Donanması'ndaki gemilerinin önemli bir kısmını hizmet dışına çıkarmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Karadeniz'de meydana gelen deniz gücü boşluğunu Türkiye doldurmuştur. Rusya ister istemez bunu dikkate almak zorunda kalmıştır. Rusya bir taraftan da Karadeniz Donanması'nı güçlendirmek için adımlar atmıştır. Türkiye'nin, KEİÖ, BLACKSEAFOR ve KUH'un kuruluşuna öncülük etmiş olması, bu örgütlere Karadeniz ülkelerinin katılımını başarması, Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu düşüncesini ortaya atması Karadeniz'de oldukça etkili bir güç haline geldiğine işaret etmiştir. Türkiye'nin son yıllarda izlemeye başladığı bölgesel güvenlik, istikrar ve komşularla sıfır sorun anlayışına dayalı aktif dış politika yaklaşımını Rusya tarafından olumlulukla karşılanmıştır. Bunun işaretleri ise Mart 2003'te tezkerenin reddedilmesi ve Ağustos 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan savaşında uygulanan akılcı, barış ve istikrardan yana politikayla verilmiştir. Rusya-Gürcistan savaşında Türkiye'nin gösterdiği barış yanlısı ve yapıcı tavır Moskova'nın klasikleşmiş Ankara algısında köklü değişiklikler yapmıştır. Özellikle de Gürcistan'a yardım götürme bahanesiyle NATO ve ABD gemilerinin Karadeniz'e girmeleri konusunda Türkiye'nin takındığı tavır, Rusya'nın çok hassas olduğu Karadeniz ve Boğazlar bölgesindeki dengelerin önemli ölçüde değişmesini önlemiştir. Türkiye, bölgede Batı tarzı ekonomik ve demokratik standartların gelişmesini ve bölge ülkelerinin Batı ile daha fazla entegre olmalarını desteklemekle birlikte, Karadeniz'e yabancı güçlerin müdahil olmamasını ve bölgesel sorunların bu denize kıyıdaş olan bölge ülkeleri tarafından işbirliği içerisinde çözülmesini savunmaktadır.

ABD, uyuşturucu, silah, insan kaçakçılığı, yasadışı göç, terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditlerin kapsamlı biçimde, ancak Karadeniz bölgesinin de NATO'ya dâhil edilmesiyle ele alınabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle, Karadeniz'de, Türkiye'nin önderliğinde oluşturulan BLACKSEAFOR örneğinde olduğu gibi "Karadeniz'de güvenliğin Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle sağlanması anlayışı", başta ABD olmak üzere, bölgeye kıyısı olmayan ülkeleri dışarıda bırakması nedeniyle eleştirilmektedir. Türkiye ve Rusya söz konusu bu eleştirilere rağmen Karadeniz'i uluslararası güçlerin mücadele sahnesi haline getirmemeye kararlı görünmüşlerdir. İki ülke için de öncelikli amaç Montrö Sözleşmesinin ne pahasına olursa olsun korunması yönündedir. Birçok Rus stratejist ve tarihçiye göre, Rusya ile Türkiye arasında Karadeniz'in sorunlarının sadece Karadeniz ülkeleri tarafından çözülmesi ve bu konuda hukuki zeminin Montrö Sözleşmesi olması konusunda salt ve kesin bir mutabakat görüşü hâkimdir. Türkiye, artık dış politikada yaşadığı bazı sorunları, bölgesel ve uluslararası birçok sorunu çözmek için cesaretle ve kararlılıkla ya bizzat kendisi gerekli platformları oluşturma yoluna gitmiş ya da mevcut platformlarda daha etkin rol almak, karar alma sürecinde çıkarları doğrultusunda müdahil olmak istemiştir. Türkiye'nin inisiyatifleriyle ortaya çıkan Karadeniz merkezli oluşumları ve örgütleri bu bağlamda değerlendirebiliriz. Aksi

takdirde, bölgesel güç olmaktan çıkıp küresel güç olmayı hedefleyen Türkiye'yi gelişmelere seyirci kalan ve başkalarının yazdığı senaryoyu uygulayan bir ülke durumuna düşürür, bu senaryolar sonucunda olabilecek muhtemel olumsuz gelişmelere de katlanmak zorunda kalır. Bu yüzden Karadeniz'de bir savunma ittifakı kurulması ve buna bütün kıyıdaş ülkelerin dâhil edilmesi, zaten bölgede mevcut olan oluşumların güçlendirilmesi, bunların artık Karadeniz'e kıyıdaş hale gelen AB ve NATO ile işbirliğine girmeleri, en önemlisi bu oluşumların uluslararası hukuk kuralları ve normlar çerçevesinde görev icra etmeleri doğru bir politika olacaktır. Bu politikaların başarılı bir şekilde yürütülmesi hem Karadeniz havzasında güven ve istikrarı artıracak hem de bölgeye müdahale etmek isteyen bölge dışı güçlerin güvenlik sorunu olduğuna dair bahanelerini ortadan kaldıracaktır. Diğer taraftan, Rusya'nın kendisini güçlü hissettiği zamanlarda tek taraflı, zayıf olduğu dönemlerde ise ikili ve çok taraflı politikalar izlemeye meyilli bir ülke olduğu göz ardı edilmeden çok dikkatli bir politika izlenmesi gerekmektedir. Her ikisi de Karadeniz'i kendileri açısından hayati önemde gören Türkiye ve Rusya açısından işbirliği, karşılıklı saygı ve güven çerçevesinde kurulacak ilişkiler çok önemlidir. Karadeniz özelinde yürütülen yakın ilişkiler ise bunun tesis edilmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple, Türkiye-Rusya ilişkilerinde hızla artan ekonomik ilişkilerin ve sağlıklı siyasi diyalogun yanında Karadeniz faktörü de göz ardı edilemez derecede önemli bir rol oynamaktadır. En başta Rusya olmak üzere Karadeniz'e coğrafik, tarihi ve kültürel açıdan bağlı ülkeler ve halklarıyla doldurmayı başaran bir Türkiye hem bölgesel hem küresel çapta bu çabasının karşılığını fazlasıyla bulacaktır.

İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KİE) Örgütü Zirvesi gerçekleşti. Rusya, Türkiye, Ukrayna, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Slovakya, Romanya, Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan'ın asil üye ve ayrıca 13 ülkenin gözlemci statüde üye oldukları KEİ, 1992 yılında Türkiye'nin önderliğinde kurulmuştu. KEİ, yayıldığı coğrafya (20 milyon km²) ve bünyesinde 350 milyon nüfusu ile önemli bir bölgesel örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütün kuruluş aşamasında tarafların ekonomi, bankacılık, ulaşım, enerji, haberleşme, çevre koruma, turizm, güvenlik gibi alanlarda işbirliğini geliştirmeye yönelik belirlediği amaçlar bunu ortaya koyuyordu. Ancak kuruluşundan 15 yıl geçmesine rağmen, KEİ'nin adı zirveden zirveye anılmaktadır.

Zirve'nin son dönemde Karadeniz bölgesinde yaşanan gelişmelerin gölgesinde geçtiğini söylemek mümkündür. Bu gelişmelerin başında Avrasya coğrafyasındaki enerji savaşları ile ABD'nin Bulgaristan ve Romanya'ya füze radar sistemlerini yerleştirme planları ve buna misilleme olarak da Rusya'nın kendi füze sistemlerini Avrupa'ya yönelteceğine dair yaptığı açıklamalar gelmektedir. Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Vladimir Putin'in de zirveye katılmayı kabul etmesi, hiç şüphesiz bir

tarafıtan zirvenin önemini artırdı, diğeri tarafıtan zirvede Rusya'nın domine etmesini sağlamıştır.

GAZPROM-ENİ ANLAŞMASI

Nitekim gerek yerli gerekse yabancı gazeteciler, zirve gündemi ile sonuç bildirisinden ziyade Vladimir Putin'in Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Yunanlı meslektaşıyla yaptığı ikili görüşmelere öncelik tanıdı. Bu iki görüşmeye de damgasını vuran konu ise enerji oldu. Enerji konusunun zirve ve ikili görüşmelerin gündeme gelmesinin en önemli nedeni ise zirveden bir gün önce İtalya'nın ENİ Şirketi ile Rus devi Gazprom arasında Güney Akım projesi ile ilgili bir anlaşmanın imzalanması oldu. Bu anlaşmaya göre, Rus gazı ve Rusya'nın Orta Asya'dan alacağı gaz Karadeniz'in altından geçerek Bulgaristan'a ulaştırılacaktır. Bulgaristan'da boru hattı ikiye ayrılarak ilki Rus gazını Romanya, Macaristan, Avusturya ve Slovenya'ya taşıyacak, ikinci hat da Yunanistan ve İtalya'ya kadar uzatılacaktır. Bu projeye birlikte Moskova en başta Rusya ve Beyaz Rusya'ya transit konusunda olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Hiç şüphesiz, bu projeye birlikte Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmaya çaba gösteren AB ülkeleri de daha fazla Rus enerji kaynaklarına bağılı hale geleceklerdir.

TÜRKİYE YİNE Mİ BY-PASS?

Bu projenin olumsuz etkilediği ülkeler arasında hiç şüphesiz Türkiye de yer almaktadır. En başta Moskova, Rus gazını Mavi Akım -2 boru hattıyla Avrupa'ya ihraç etmeyi planlıyordu. Ancak, bir tarafıtan Türkiye'nin Rus tarafına bu konuda bir türlü somut cevap vermemesi, diğeri tarafıtan da Rusya'nın projelerine alternatif olarak görünen Nabuco projesini desteklemesi ve genel olarak Avrasya coğrafyasındaki enerji alanında Rusya ile Batı arasında verilen mücadelede Türkiye'nin Batı'nın yanında yer alması, Rusya'yı Mavi Akım-2 Projesi'nden vazgeçirdi. Rusya'nın Mavi Akım-2'den vazgeçmesinin bir başka nedeni de, gaz transiti konusunda Türkiye'ye fazla bağlanmak istememesidir. Zira Mavi Akım-2 hayata geçseydi, Mavi Akım -1 ile birlikte yılda 50 milyar metre küp Rus gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktı. 2006 yılında Rusya'nın Avrupa'ya 150 milyar metre küp gaz ihracat ettiğini göz önünde bulundurursak söz konusu 50 milyar metre küp gazın hiç te küçümsenmeyecek oran olduğunu söyleyebiliriz. Budan dolayı Rusya, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye'ye transit konusunda yaklaşık yüzde 30 oranında bağlanmak istemedi.

Rusya böylece Burgaz-Dedeağaç projesinden sonra Güney Akım ile de Türkiye'yi by-pass etmiş oldu. Bununla birlikte gerek Burgaz-Dedeağaç, gerekse Güney Akım konusunda Türkiye'nin kendisinin kendisini by-pass ettiğini de söylemek mümkündür. Nitekim, ancak Gazprom ile ENİ arasında anlaşma imzalandıktan sonra Türk yetkililer, Rusya'ya Mavi Akım -2 konusunda işbirliği önerdiler. Rusya'nın Güney Akım'dan sonra Mavi Akım -2 Projesi ile ilgili görüşleri bilinme-

mekle birlikte, Rus yetkililer Mavi Akım -1'in İsrail'e kadar uzatılması konusunda kararlı olduklarını dile getirmektedirler. Rusya bir taraftan Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirirken, diğer taraftan da yeni projeler sayesinde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi kendisine bağımlı hale getirdi. Kendi enerji kaynaklarına sahip olamayan AB ve ABD, enerji alanında Rusya'ya mağlup olmuş durumdadır. Türkiye için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye'nin mağluplar safında yer almasında AB'nin politikası da etkili rol oynamaktadır. Bir taraftan AB ve ABD, Türkiye'ye enerji koridoru misyonunu yüklerken, diğer taraftan Türkiye'nin de yer alacağı projeleri maddi olarak desteklememektedir. Siyasi açıdan AB ve ABD'nin Türkiye'yi dışlamaları ve Türkiye'nin sorunlarını görmemezlikten gelmeleri, Türkiye'nin enerji koridoru olma yönündeki misyonunu başarısızlığa uğrattı.

RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bir ülkeye enerji alanında yüzde 60 oranındaki bağımlılık hiç şüphesiz istenilen durum değildir. Ancak, Rusya'nın Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya olduğu gibi, Türkiye'ye de istediği zaman petrol ve gazı kesebileceğini düşünmek de yanlış olur. Nitekim Rusya, hiçbir zaman Avrupa ülkeleriyle bu konuda bir sorun yaşamadı. Türkiye bir taraftan enerji kaynak ve enerji tedarikçisi çeşitliliğine giderek, diğer taraftan da Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmaktan korkmamalıdır. Nitekim, Türkiye, Nabuco projesi değil de Rusya ile Mavi Akım-2 Projesi üzerinde yoğunlaşmış olsaydı, sonuçların farklı olabileceğini tahmin etmek mümkündür. Her ne kadar Avrasya coğrafyasında enerji alanında verilen mücadelede Rusya ile Türkiye farklı taraflarda yer alsalar da, bu husus son dönemde gelişen Rus-Türk ilişkilerinin seyrini olumsuz etkilememektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 17 milyar Dolar civarında olup, taraflar 2008'e kadar bu rakamı 25 milyar seviyesine çıkarmayı planlamaktadırlar. Türk şirketlerinin Rusya'nın dört bir tarafında iş yapmaları, her yıl iki milyon Rus turistin de Türkiye'yi ziyaret etmesi, bir taraftan ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da Soğuk Savaş'tan kalmış olan taraflar arasındaki "algılama" sorununun ortadan kaldırılmasına da yardımcı oluyor. Rusya ile Türkiye'nin dış politikaları da birbirine benziyor ve her iki ülkenin bazı dış sorunlara karşı tutumları paralellik arz ediyor. Rusya da, aynen Türkiye gibi, İran ve Suriye sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesinden yana tavır sergiliyor, ABD'nin Karadeniz'de filo bulundurma çabalarına karşı çıkıyorlar. Gerek dış politika algılayışları, gerekse iki ülke arasındaki tarihî ve kültürel bağlar, her iki ülkeyi de Batı ile Doğu arasında köprü rolünü üstlenmeye itiyor. Son dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler o kadar gelişme gösterdi ki, özellikle Türkiye'nin Batı dünyası ile sorun yaşadığı dönemlerde, Rusya ile işbirliğinin geliştirilmesi, hatta Avrasya Birliği'nin kurulması gerektiğine dair yorumlar yapılmaya başladı. Bununla birlikte, Rusya ile ilişkiler her şeyden bağımsız bir şekilde ele alınmalı ve Rusya'nın ne AB'ye, ne de ABD'ye alternatif olamayacağı unutulmamalı. Ancak

bu şekilde, iki ülke arasındaki ilişkileri daha sağlıklı bir şekilde yorumlamak ve ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aris, Ben.(2003). "Gazprom Bond High Note Dips on Reform", Euromoney, London,, s. 1-3.
- Arı, Tayyar. (2001). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. bs., Alfa, İstanbul.
- Astaf'eva, Yu. A.(2001). *Vzaimodeystvie Gosudarstva i Biznesa v Sr'yevih Otrasyah v Uslovyah Perehodhoy Ekonomiki Problemi i Reşeniye*, MAKC Press.
- Bagdat, Gavdat. (2004). "Regional Report the Caspian Sea: Potentials and Prospects", International Journal of Policy, Administration and Institutions, Vol. 17, No.1, s. 115–126.
- Bakhtiari, M. Samsam. (2003). "Russia's Gas Production, Exports Future Hinges on Dramatic Changes Needed at Gazprom", Oil&Gas Journal, Tulsa, March 10, Vol.101, Iss. 10, s. 20–28.
- Balmaceda, Margarita Mercedes.(1999). "Gas, Oil and Linkages Between Domestic and Foreign Policies: The Case of Ukraine", Europe- Asia Studies, Vol.50, Iss. 2, s. 257- 287.
- Barylski, Robert V. (2005). "Russia, the West and the Caspian Energy Hub", The Middle East Journal, Washington, Vol.49, Iss. 2, s. 217–223.
- Caryl, Christan. (2001). "Putin's Gas Patch Putsch, A Harbinger of Change or a New Breed of Oligarchs?", Newsweek, International Edition, s. 21.
- Cutler, Robert M.(2000). "Turkey and the Geopolitics of Turkmenistan's Natural Gas", The Review of International Affairs, Vol. 1, No. 2, s. 20–33.
- Ebel, Robert. (2003). "Untapped Potential", Harvard International Review, Cambridge, , Vol. 25, Iss. 1, s. 26–32.
- Freedman, Robert O. (2001). "Russian Policy Toward the Middle East: the Yeltsin Legacy and the Putin Challenge", The Middle East Journal, Washington, Vol.55, Iss. 1, s. 58-91.
- Fee, Florence.(2002). "Fuelling the Future: The Prospects for Russian Oil and Gas", Demokratizatsiya, Vol. 10, Iss. 4, s. 462–487.
- Hill, Fiona. (2004). *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*, London, The Foreign Policy Centre.
- Honore, Anouk. (2006). *Future Natural Gas Demand in Europe The Importance of the Power Sector*, Oxford, Oxford Institute for Energy Studies.
- Horsman, Stuart. (2003). "The Caspian Sea: The Management and Politisation of the Maritime Ecosystem in a Period of Transition", Oil, Transition and Security in Central Asia, Sally N. Cummings (Ed.), London, New York, Routledge Curzon, s. 192–202.
- Jaffe, Amy Myers and Manning, Robert A. (2001). "Russia, Energy and the West", Survival, Vol. 43, Iss. 2, s. 133–152.
- Jonson, Lena. (1998). *Russia and Central Asia: A New Web of Relations*, London, The Royal Institute of International Affairs.
- Kalyujny, V.İ. (2000). "Privetstvie", Mejdunarodnaya Jizn, Rus Dış Politikası ve 21. Yüzyıla Petrol ve Doğalgaz Stratejisi Özel Sayısı, Moskova, s. 6– 11.
- Kulagina, V. (2003). *Vladimir Putin: Razgovor s Rossiyej, Ctenogramma Pryamogo Tele- i Radioefira (Pryamaya Liniya c Prezidentom Rossii)*, Moskva, Olma-Press.
- Koçer, Gökhan.(2007). "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye". Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 1, s. 214.
- Malone, Gifford D. (2002). *The Russian People and Foreign Policy: Russian Elite and Mass Perspectives 1993-2000*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Milov, Vladimir. (2005). *Russian Energy Sector and Its International Implication*, Moscow, Institute of Energy Policy, Discussion Paper.

- Minenergo Rossii.(2003). *Energetika Rossii Strategiya Razvitiya 2000–2020 gg. Nauçnoe Obocnovanie Energetiçeskoy Politiki*, Moskova, GU İES Minenergo Rossii.
- Rubbi, Antonio.(2006). *Yel'tsiniada: Pervoe Decyatlietie Postsovestkoy Rossii, Mejdunarodnie Otnoşeniya*, Moskova.
- Simonov, Konstantin.(2006). *Energetiçeskaya Sverhderjava*, Moskova, Algoritm.
- Sönmezöğlü, Faruk. (1995).*Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Stern, Jonathan P. (1995). *The Russian Natural Gas “Bubble”: Consequences for European Gas Markets*, London, The Royal Institute of International Affairs, Energy and Environmental Programme.
- Uşkov, A.A., Jiltsov, S.S., Zonn, İ.S. (2003). *Geopolitika Kaspiiskovo Regiona*, Moskva, Mejdunarodnie Otnoşeniya.
- Yanar, Savaş. (2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, İstanbul, IQ Kültür Sanat.
- Yazev, V.A. (2004). *Gosudarstvo i Biznes: Osnovi Sotsal'no Rinoçnovno Partnerstva v TEK, Ekonomiçeskaya Nauka Sovremennoy Rossii*, Moskva.